

УДК 378.011.3-051:373.2: [81'1: 005/336/2]

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-1\(1\)-415-424](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-1(1)-415-424)

Давидченко Інна Дмитрівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка, керівниця навчального відділу, доцентка кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, 61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел.: 067-12-25-378, <https://orcid.org/0000-0002-3461-6255>.

ТЕНДЕНЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

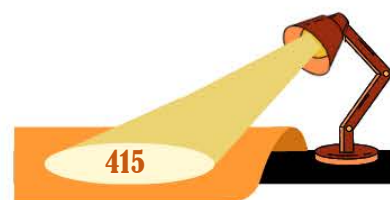
Анотація. Сучасне життя висуває високі вимоги до підготовки здобувачів вищої освіти – майбутніх педагогів. Завдяки цьому володіння мовленням допомагає майбутнім фахівцям освіти стати справжнім майстром своєї справи з високим рівнем знань і навичок педагогічної діяльності. Найважливішим засобом оточення людини, витончення її почуттів, душі, думок, почуттів є краса і велич, сила і виразність рідної мови.

Розбудова незалежної держави, зміни в суспільному житті України, вихід її на міжнародну арену потребують збереження цілісності нації, об'єднання зусиль усіх громадян країни, їх консолідації на засадах громадянського патріотизму незалежно від національної приналежності. Демократичні перетворення, що відбуваються в суспільстві, вносять свої корективи і в реорганізацію освіти, а саме – потребують перегляду усталених підходів до навчання української мови як державної у школах з багатонаціональним контингентом здобувачів.

Лінгвокультурологія є відносно новою галуззю знань, що лежить на межі декількох гуманітарних освітніх компонентів, таких як культурологія, мовознавство, психолінгвістика, лінгвокраїнознавство тощо. Актуальність лінгвокультурологічних студій сьогодні обумовлена декількома факторами, основним з яких є тотальність світових глобалізаційних процесів, що пронизують всі сфери людської життєдіяльності.

Основним предметом дослідження лінгвокультурології є специфічні мовні одиниці, які містять обов'язко культурний компонент значення. У нашому розумінні такими одиницями є лінгвокультурні концепти, лінгвокультуреми, символи, стереотипи, міфологеми, фразеологізми тощо.

У статті розглядаються тенденції та перспективи лінгвокультурологічної освіти в Україні, формування лінгвокультурологічної компетентності здобувачів вищої освіти в закладах вищої освіти.

Актуальність пошуку шляхів розв'язання проблеми дослідження посилюється необхідністю подолання виявлених суперечностей між: актуалізацією потреби сучасного суспільства в оптимальному рівні міжкультурної взаємодії та недостатністю наукових досліджень, що закладають теоретичні основи лінгвокультурологічної компетентності здобувачів вищої освіти та педагогів; значним потенціалом змісту освітнього процесу закладу вищої освіти щодо підготовки здобувачів вищої освіти та недостатнім науково-методичним забезпеченням процесу формування лінгвокультурологічної компетентності здобувачів вищої освіти; необхідністю застосування сучасних інноваційних форм, методів і технологій підвищення готовності здобувачів вищої освіти до професійної діяльності й недостатнім інформаційним та технологічним забезпеченням зазначеного процесу.

Ключові слова: лінгвокультурологія, лінгвокультурологічна освіта, лінгвокультурологічні студії, здобувачі вищої освіти, освітні компоненти, лінгвокультурологічний концепт, лінгвокультурама.

Davydchenko Inna Dmytrivna, Candidate of Pedagogical Sciences, docent, Head of the Educational Department, Lecturer of the Department of Ukrainian Linguistics, Literature and Teaching Methods, Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy of the Kharkiv Regional Council, 61001, Kharkiv, 7 Rustaveli Lane, tel .: 067-12-25-378, e-mail: davidchenkoid@ukr.net. [https //orcid.org/0000-0002-3461-6255](https://orcid.org/0000-0002-3461-6255).

TRENDS AND PERSPECTIVES OF LINGUISTIC-CULTURAL EDUCATION IN UKRAINE

Abstract. Modern life makes high demands on the training of students of higher education - future teachers. Thanks to this mastery of speech, it is possible to help future education specialists to become true masters of their craft with a high level of knowledge and skills in pedagogical activities. The most important means of exposing a person, refining his feelings, soul, thoughts, feelings is the beauty and grandeur, strength and expressiveness of his native language.

Linguistics is a relatively new field of knowledge that lies on the border of several humanitarian educational components, such as cultural studies, linguistics, psycholinguistics, linguistic studies, etc. The relevance of linguistic and cultural studies today is due to several factors, the main of which is the totality of global globalization processes that permeate all spheres of human life.

The main subject of linguistic and cultural studies are specific language units that contain the cultural component of meaning. In our understanding, such units are linguistic and cultural concepts, linguistic and cultural concepts, symbols, stereotypes, mythologemes, phraseological units, etc.

The article examines the trends and perspectives of linguistic and cultural education in Ukraine, the formation of linguistic and cultural competence of students of higher education in institutions of higher education.

The urgency of finding ways to solve the research problem is reinforced by the need to overcome the identified contradictions between: the actualization of modern society's need for an optimal level of intercultural interaction and the insufficiency of scientific research that lays the theoretical foundations of the linguistic and cultural competence of teachers; the significant potential of the content of the educational process of the institution of higher education in relation to the training of students of higher education and the insufficient scientific and methodological support of the process of formation of linguistic and cultural competence of students of higher education; the need to use modern innovative forms, methods and technologies to increase the readiness of higher education applicants for professional activity and insufficient information and technological support for the specified process.

Keywords: Linguistic culture, linguistic cultural education, linguistic cultural studies, students of higher education, educational components, linguistic cultural concept, linguistic culture.

Постановка проблеми. Найважливішою тенденцією розвитку науки кінця ХХ — початку ХХІ століття є інтеграція. Навіть у суперечливих галузях знань можна знайти «перетини», з яких можуть розглядатися принципово нові наукові напрями. Подібним шляхом з'явилася лінгвокультурологія, яка не просто виникла на межі двох фундаментальних гуманітарних освітніх компонентів, культурології та лінгвістики, а скоріше досліджує взаємодію між мовою та культурою.

Лінгвокультурологія народилася в результаті осмосу, для якої характерне знання історичного розвитку Української держави, духовної та матеріальної культури, фольклору, традицій, звичаїв, обрядів тощо, а також уміння застосовувати лінгвокультурологічні знання у професійній діяльності [1].

Особливості розвитку та формування готовності здобувачів вищої освіти – майбутніх педагогів до професійної діяльності є досить актуальною проблемою, оскільки для жодної іншої професії не висувається таких вимог до людини, як професія педагога, викладача, учителя, вихователя. Саме від професійності педагога залежить інтелектуальне, духовне, соціальне, емоційне становлення особистості вихованців. Безперечно, ефективність роботи закладів освіти залежить не лише від програм навчання й виховання, а й від особистості педагога, його взаємин із дітьми та професіоналізму. Кожен талановитий, висококваліфікований, вдумливий педагог поєднує у своїй практиці загальнотеоретичні досягнення педагогіки, власний досвід, особистісні переваги та особливості дітей та їх батьків, із якими він працює.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одними з перших лінгвокультурологічних студій були праці В. фон Гумбольдта та О. Потєбні, які ще в середині ХІХ століття заклали теоретичні основи та дали напрямок розвитку сучасній лінгвокультурології. У ХХ столітті ідеї вчених розвивали Ш. Баллі, Ф. Боас, Л. Вайсгербер, Ж. Вандрієс, Л. Вітгенштейн, Ж. Дерріда, М. Гайдеггер та інші. На сучасному етапі проблемами лінгвокультурології займаються вітчизняні та зарубіжні дослідники, найвизначнішими з яких є В. Жайворонок, В. Кононенко, Ф. Бацевич, О. Селіванова, В. Манакін, Л. Савченко та інші.

Вивченню мовних явищ у мові та культурі присвячено чимало лінгвопедагогічних досліджень (Н. Арутюнова, М. Кочерган, В. Манакін, В. Русанівський, О. Тараненко, О. Тищенко), чимало порівняльно-лінгвокультурологічних праць, присвячених виявленню системних зв'язків між ознаками, що складають своєрідність тієї чи іншої мови та культури (В. Жайворонок, В. Кононенко, В. Маслова, О. Селіванова), опису національно-культурних концепцій нації та мовних засобів її вираження (А. Вежбицька, А. Ченкі), семантичні аспекти порівняльного мовознавства (Ш. Басіров, І. Голубовська, В. Красних) дозволяють досліджувати культурні коди, що містять культурно значущу інформацію, подану в усній формі.

Останніми роками методи дослідження мови та культури набули великого значення не лише в галузях лінгвістики, літературознавства, філософії та історії, а й у сфері сучасних досліджень лінгвокультурології, що відображено в участі гуманітарних наук. виховання здобувачів вищої освіти національної культури. через рідну мову (Ж. Горіна, В. Загороднова, Л. Мацько, О. Семенов).

Одиницею лінгвокультурологічного опису є концепт лінгвокультури, який об'єктивується через культуру та мову і може бути об'єктивно встановлений лінгвістичними методами (А. Вежбицька, С. Воркачов, В. Карасик, Д. Лихачов, В. Маслова, Ю. Степанов).

Мета статті – розгляд тенденцій та перспективи лінгвокультурологічної освіти в Україні, формування лінгвокультурологічної компетентності здобувачів вищої освіти в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день у лінгвокультурології виділяють кілька напрямків: мовна культура іншої соціальної групи, етносу, який вивчає конкретну мовно-культурну ситуацію; діахронічні лінгвокультурологічні дослідження, які вивчають зміни мовного та культурного статусу етнічної групи за певний період часу; порівняльне мовознавство та порівняльна культурологія – вивчати мовні та культурні особливості різних етнічних груп, а також особливості духовності окремої етнічної групи з точки зору носіїв мови та культури; мовно-культурний словник, який займається створенням мовних і краєзнавчих словників.

Основним предметом лінгвокультурології є конкретні мовні одиниці, що містять елементи культурного значення. У нашому розумінні такими одиницями є лінгвокультурологічні концепти, символи, стереотипи, міфологічні ігри, експресивні одиниці тощо. Із нашого погляду, їх вивчення є найбільш чітким і ефективним, оскільки всі вони є національно-культурними, найбільш чітке і адекватне уявлення про мовну картину світу етносу, етнічну ментальність і національний тип культури.

У наукових працях різних дослідників основним предметом дослідження лінгвокультурології виступають одиниці різних типів. Серед них лінгвокультурний концепт, лінгвокультурологічний концепт, культурно маркована одиниця, концепт національної культури, мовний знак культури та лінгвокультурема.

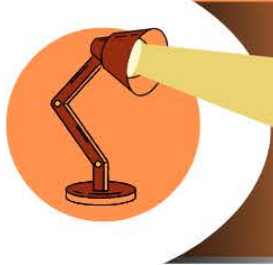
Одними із важливих термінів лінгвокультурології є терміни *концепт* та *культурно значимий концепт*.

Система лінгвокультурології знаходиться на стадії формування базових понять, про що яскраво свідчать спроби дослідників знайти якнайточніші найменування для центральних понять. В. Кононенко у своїх студіях використовує словосполучення «визначальні слова-поняття». Згадуваний автор пише: «особливості національного характеру знаходять вияв у мікрополі споконвічних мовних утворень на позначення найсуттєвіших, визначальних для українців слів-понять, таких як *земля, мати, хата, хліб, доля*. Кожна з цих номінацій має систему первинних і вторинних значень, характеризується широкими асоціативними зв'язками, здатністю виконувати когнітивні функції метафоризації, символізації, персоналізації, посиленними можливостями включатися в різноманітні контексти, утворювати стійкі звороти» [3].

О. Селіванова вважає, що «спільним для всіх концептуальних досліджень є пошук деякої структури, проміжної мови...» [4].

Отже, розуміння терміна «концепт» у лінгвокультурологічному дослідженні, як це не парадоксально, певним чином програмує висновки дослідження. Як видається, коректним було би розуміння / використання і у лінгвокультурології терміна «концепт» у загальнонауковому значенні як найбільшої оперативної одиниці ментального рівня, яка на вербальному рівні може позначатися словом, словосполученням чи фразеологізмом. У процесі розумової діяльності відбувається актуалізація принаймні однієї й згортання інших структурних частин концепту – фреймів. Культурно значимий концепт – одиниця ментального рівня, яка у певній системі (картині світу) виконує роль стрижневого елемента. Здається, що погляд на концепти як на ментальні конструкти, що «стоять» лише за «абстрактними» сутностями, не може бути застосований у межах лінгвокультурології. Власне і національно-культурну специфіку не можна вважати параметром релевантним для зарахування тих чи інших одиниць до концептів. Широкий погляд на розуміння культурно

значимих концептів уможлиблює пояснення взаємозв'язків мови, мислення та культури, дає змогу дослідити процеси творення значень. Перед лінгвокультурологією сьогодні стоїть важливе завдання – вивчити принципи вербалізації ментальних одиниць – концептів та їхнього функціонування в мегатексті методом зіставлення з аналогічними одиницями інших мов з метою виявлення культурно значимої інформації і культурно значимих концептів певної мови, що у результаті повинно привести до вичерпного опису мовної картини світу та її специфіки.

Усі ці одиниці мають лексичні вирази, передають національний характер мовної та культурної спільноти та представляють усе те, що було і є характерним для культури, способу життя та традицій кожного народу в різні історичні періоди [2]. Вони відображають особливості національної поведінки, національного характеру, особливості національного духу, а також можуть вказувати на певні історичні відомості.

Мова і культура разом утворюють особливу єдність, складну багатовимірну систему, окремі частини якої постійно взаємодіють. Пряме переплетення мовних і культурних явищ і процесів простежується в багатьох практиках, таких як «тенденції та особливості розвитку, проникнення культурного розмаїття, зв'язок між мовою та художньою творчістю» [3]. Основні прояви «безпосереднього взаємозв'язку» мови і культури В. Кононенко бачить у наступному: мова і культура розвиваються паралельно в одному просторі й часі, у безпосередньому зв'язку з подальшим навчанням народу, який є носієм національної мови й культури; загальна закономірність прогресу визначається історичними, психологічними, естетичними, соціальними та ін.; мова, як і культура, є вираженням колективних творчих зусиль, результатом діяльності людей і талановитих особистостей, які вони представляють; у цьому сенсі нації є творцями і мови, і культури; усна народна творчість і художня література як основні види художньої діяльності реалізуються в мові, тобто слові, і є не лише формою втілення творчих задумів митців, а й змістовними елементами культури; мова є одним із проявів культури; історико-культурні елементи, тобто потенціал для подальшого розвитку національно-культурних процесів, закладені в семантичному змісті слів, виразів і текстів; різноманітні мистецькі жанри, особливо мистецтво та музика, як компоненти культури можуть бути інтерпретовані та розпізнавані за допомогою засобів і символів у формі текстів; кінематограф постає як поєднання мови, музики та серії візуальних сприйнять, але яка мова є важливою в контексті; взаємодія мови і культури виявляється і в театральному мистецтві, де провідну роль відіграє сама мова.

Подібність мови й культури полягає в тому, що культура, як і мова, є формою свідомості, яка відображає світогляд людини; суб'єктом мови і культури завжди є особистість чи суспільство; мова і культура пов'язані

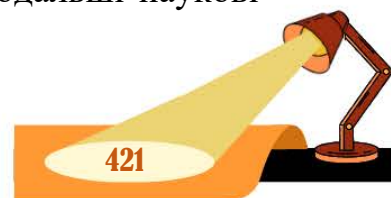
ознаками нормативності та історизму. Отже, можна сказати, що культура ізоморфна (абсолютно відповідною) до мови, але є гомоморфна (структурно подібною). Діалогічний зв'язок між мовою та культурою виявляється в наявності певних лінгвокультурологічних елементів, а саме елементів етнічної свідомості носіїв мови. Наприклад, *пори́г* з давніх-давен є символом дому, з *порогом* пов'язано багато давніх повір'їв та обрядів. Одним із таких звичаїв є перенесення нареченої через *пори́г* нової домівки. Отже, *пори́г* – це перешкоди, які стоять на шляху сторонніх, і вони оточені всілякими заборонами, наприклад, не пускати на *пори́г*, не пускати нічого повз. До речі, під порогом живе покровитель цього будинку Домовик. Слова з «культурним значенням» такі як *хліб*, *сіль*, *рушник*, *соловейко*, *верба*, *явір*, *дуб* функціонують як згорнуті тексти та визначають лінгвокультурологічні аспекти мови.

Однією з характерних рис української культури є складність регіонального розмаїття в межах єдиного мовно-культурного простору. Діалекти, просторіччя, сленг є мовними відображеннями певних культур, наприклад, селянської, промислової чи молодіжної. Ці культурні підсистеми інтегровані, з одного боку, різними мовами, а з іншого боку, духовно орієнтованим світоглядом у формі мовного світогляду. Культура може повноцінно розвиватися лише в межах етносів і обов'язково лише за умов національної єдності. Але «етнічність» культури не означає її ізольованості, навпаки, взаємодія різних національних культур веде до взаємозбагачення і створює світову культуру, яку можна вважати надбанням усього людства.

Якщо розглянути культурні конотації у мовних одиницях, що наявні в тій самій лексемі в різних мовах, то можна навести приклад: в англійців «свиня» є символом ненажерливості; для мусульман «свиня» має різко негативну конотацію, що пов'язано з релігійними установками; а от для в'єтнамців «свиня» – символ дурості. Отже, різні культурні конотації тієї самої лексеми у різних мовах є доказом специфічності індивідуального образного мислення і відповідно мовних картин світу цих етносів.

Культурна інформація може бути виражена в номінативних лінгвістичних одиницях різними способами: культурні семи, культурне походження, культурний фон, культурні концепції та конотації. Різноманітні аспекти взаємодії між мовою, культурою та духовністю в даний час утворюють сферу досліджень для мовних і культурологів. Слід зазначити, що у працях українських, європейських та американських дослідників проблеми лінгвокультурології осмислюються по-різному, але не можна заперечувати існування та постійний розвиток самої цієї науки.

На початку XXI століття відбулися значні зміни в існуючих наукових парадигмах, породивши багато нових ідей і підходів до вивчення мови. Серед них виділялися три основні принципи, які були введені в подальші наукові

дослідження: *антропоцентризм* – це систематичне дослідження мови та її одиниць, текстів і дискурсів крізь призму «людського елемента», включає дослідження людської ситуації в мові та мови в людях; *когнітивізм* передбачає вивчення мови як результату пізнавальної діяльності людини і є способом організації та збереження людських знань про світ, простір мислення та розуму; *лінгвокультуралізм*, у якому стверджується тісний зв'язок між мовою та культурою народу та мова розуміється як результат творчої діяльності людини.

О. Селіванова визначає культуру як комплексне явище життя окремої групи, етносу чи цивілізації, що репрезентує символічний шлях матеріальної та духовної свідомості світу, що зберігається в колективній пам'яті, висловлюється модель для її розпізнавання та інтерпретації. Вона також формує колективну присутність представників різних етносів, етнічних груп або окремих груп [4]. Одиницями культурно-мовної компетенції є стереотипи та антецеденти. Перший – це рудиментарне ментальне утворення, необхідне для того, щоб звести складність і різноманітність усього світу до деяких стандартизованих моделей, полегшуючи сприйняття й розуміння нової інформації. Прецедентні феномени, за О. Селівановою, є реальним масивом знань, розуміння і зміст якого добре відомі всім представникам лінгвокультурологічної спільноти [4]. Прецедентизм частково виконує стереотипну функцію, а частково служить для ідентифікації «їх», тобто членів спільноти, для якої ці явища добре відомі.

Ми дотримуємося поглядів Н. Медвідь, яка визначає лінгвокультурему як мовну одиницю, що вербалізує загальнолюдську та національну інформацію про культурні цінності, реалії тощо. Концепцію лінгвокультуралізму дослідниця протиставляє частковому та загальному лінгвокультуралізму, зазначаючи, що одна концепція може бути реалізована через різні лінгвокультуралізми [5]. Отже, погоджуємося з дослідницею Н. Медвідь, і вважаємо, що лінгвокультуралізм є невід'ємною частиною концепції.

Отже, до диференційних ознак лінгвокультурем можна віднести: безеквівалентність лексичної одиниці (*смолоскип, хляки, факел, скум*); вживання на позначення реалії, що пов'язана з певною культурою (*писанка, вечорниці, Великдень, Вечірня*); лексико-семантичний спосіб номінації (*галка – народна хоровадна весняна гра, журба – жалобна чорно-біла хустка*); входження до складу фразеологічної одиниці (*жданики, витрішки, байдики, цабе*).

Висновки. Вивчення пізнавальної діяльності особистості за допомогою мовних засобів за останні два десятиліття набуває все більшої популярності. Це зумовлює досить ґрунтовну розробку теоретичного апарату когнітивної лінгвістики. Його центральне поняття є одним із найбільш неоднозначних у сучасній лінгвістиці. Нині існує близько десяти різних трактувань цього

поняття, з яких найбільш прийнятними видаються лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний підходи. Лінгвокультурологічні концепти мають чітко визначену структуру та низку диференційних ознак, які дозволяють відрізнити їх від інших ментальних лінгвістичних одиниць.

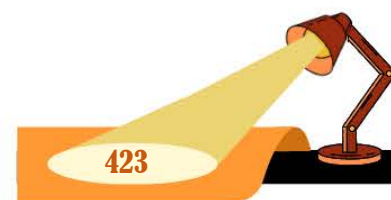
Здобувачі вищої освіти – майбутні педагоги у закладах вищої освіти повинні володіти таким багажем знань, умінь і навичок, що сприятимуть практичному досягненню високих результатів лінгвокультурологічної компетентності. Професійна підготовка у педагогічному закладі вищої освіти – це підготовка до різноманітної педагогічної діяльності в освітніх установах різних типів і рівнів. Незважаючи на різноманіття профілів педагогічної професії, загальне у них одне – підготовка компетентного, який володіє необхідними теоретичними та практичними знаннями, уміннями, педагога. Однак сьогодні необхідно привернути увагу до лінгвокультурології в освіті педагога, щоб забезпечити не тільки високий рівень професійної підготовки, а й підвищити «загальний» рівень культури, вивчити фіксацію в мові, етнотекстах і дискурсивній практиці духовної й матеріальної культури народу, тобто культурно значущої інформації збережених у колективній пам'яті народу символічних способів матеріального й духовного усвідомлення світу певним етносом, відтворених у його ідеях, схемах мислення й поведінки, системі етичних й естетичних цінностей, нормах, звичаях, обрядах, міфах, віруваннях, забобонах, побуті.

Література:

1. Давидченко І. Д. Формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2018. 359 с.
2. Барилова Г. К. Українська етнолінгвістика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 228 с.
3. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія. Київ : Вища школа, 2008. 327 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К., 2008. 712 с.
5. Медвідь Н. С. Лінгвокультуреми в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 25 с.

References:

1. Davydchenko, I. D. (2018). Formuvannja linghvo kuljturologichnoji kompetentnosti majbutnikh vykhovateliv doshkiljnykh navchaljnykh zakladiv [Formation of linguoculturological competence of future educators of preschool educational institutions]. *Candidate's thesis*. Slov'jansjk : DVNZ «Donbasjkyj derzhavnyj pedaghoghichnyj universytet» [in Ukrainian].
2. Barylova, H. K. (2011). *Ukrainska etnolinhvistyka [Ukrainian ethnolinguistics]*. Luhansk : Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].
3. Kononenko, V. I. (2008). *Ukrainska linhvokulturolohiia [Ukrainian linguistic and cultural studies]*. Kyiv : Vyshcha shkola [in Ukrainian].

4. Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna linhvistyka : napriamy ta problemy [Modern linguistics: directions and problems]*. Poltava : Dovkillia-K [in Ukrainian]
5. Medvid, N. S. (2009). *Linhvokulturemy v ukrainskii sotsialno-psykholohichnii prozi pershoi polovyny XX st. [Linguistic idioms in Ukrainian socio-psychological prose of the first half of the 20th century]. Extended abstract of candidate's thesis.* Kyiv : Natsionalnyi ped. un-t im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].